KATIBA MPYA NA UFANISI WA SERIKALI ZA MITAA TANZANIA

policy forum

KATIBA MPYA
NA
UFANISI WA SERIKALI
ZA MITAA TANZANIA

Policy Forum

Septemba, 2012

Katiba Mpya na ufanisi wa Serikali za Mitaa Tanzania

Kimeandikwa na:

Israel Ilunde - YPC

Janeth Magoho - SAHRiNGON

Nicholas Lekule - SIKIKA

Alex Ruchyahinduru - Policy Forum, Secretarieti,

na kuratibiwa na kikundi kazi cha Serikali za Mitaa cha Policy Forum (LGWG)

Kimehariri wa na:

Deus Kibamba na Hebron Mwakagenda – Jukwaa la Katiba Tanzania

Mchora katuni: Nathan Mpangala

Kimechapishwa na Policy Forum

Toleo la kwanza - Septemba, 2012

ISBN: 978-9987-708-07-9

Kimesanifiwa na kupigwa chapa na:

Tanzania Printers Limited

S.L.P. 451, Dar es Salaam, Tanzania

DIBAJI

Ndugu Msomaji,

Naomba nichukue nafasi hii kukitambulisha kitabu hiki cha Katiba Mpya na Ufanisi wa Serikali za Mitaa Tanzania ambacho tunakitoa wakati ambapo Tume ya Mabadiliko ya katiba imeanza kukusanya maoni ya wananchi juu ya uandikaji wa katiba mpya nchini Tanzania.

Kitabu hiki ni mwendelezo wa kazi na mchango wetu juu ya mchakato wa uandikaji wa katiba mpya hapa nchini Tanzania, hapo awali tulishirikiana na wenzetu wa Jukwaa la Katiba Tanzania kutoa kitabu kinachoitwa Mwongozo wa Katiba kwa Raia toleo la kwanza lililotoka mwezi Septemba 2011 na toleo la pili limetoka mwezi Julai 2012. Mwongozo ule ulielekeza zaidi kwenye mchakato wa uandikaji wa katiba mpya nchini Tanzania.

Kitabu hiki kinajielekeza zaidi kwenye maudhui ya katiba mpya kikilenga kuibua masuala kwenye eneo la usimamizi na uendeshaji wa serikali za mitaa nchini Tanzania. Kitabu hiki kimeratibiwa na kuandaliwa na kikundi kazi cha serikali za mitaa (LGWG) cha Policy Forum kama mchango wao wa moja kwa moja kwenye mchakato wa Katiba mpya nchini Tanzania.

Kitabu hiki kina sura tano ambazo zinajadili mapungufu mbalimbali kwenye katiba na sheria za sasa na kutoa mapendekezo ya namna ya kuondoa mapungufu hayo. Ni matumaini yetu kuwa watanzania watayatumia mawazo yaliyomo kwenye kitabu hiki ili kuwa na uelewa mpana utakaowawezesha kutoa maoni na mawazo yao kwenye Tume ya Mabadiliko ya Katiba ambayo imeanza mzunguko wake wa kwanza wa kukusanya maoni.

Mwisho nitoe shukrani za dhati kwa waandishi wa kitabu hiki; Ndugu Israel Ilunde, Janeth Magoho, Nicholas Lekule na Alex Ruchyahinduru. Nitoe shukrani pia kwa wahariri wa kitabu hiki ndugu Deus Kibamba na Hebron Mwakagenda kwa umakini wao kuhakikisha kuwa kitabu kinatoka na ubora unaotakiwa.

Semkae Kilonzo
Mratibu-Policy Forum

YALIYOMO

DIBAJI iii
SURA YA KWANZA **1**
1.1 UTANGULIZI 1
SURA YA PILI 2
2.0 UWEPO NA MUUNDO WA SERIKALI ZA MITAA 2
2.1 Uwepo wa serikali za mitaa 2
2.2 Muundo wa serikali za mitaa 4
2.3 Muundo wa Serikali za Mitaa katika Katiba za nchi Nyingine 5
2.4 Mapendekezo 6
SURA YA TATU **7**
3.1 MAJUKUMU YA SERIKALI ZA MITAA 7
3.2 Ushiriki wa Wananchi katika Kutoa Maamuzi 8
3.3 Nadharia ya Kupeleka Madaraka kwa Wananchi 8
3.4 Maamuzi ngazi ya serikali za mitaa 9
3.5 Kuweka mipango na utekelezaji wa majukumu 11
3.6 Kupima Mafanikio 12
SURA YA NNE **13**
4.1 Ukusanyaji wa mapato na matumizi ya Serikali za Mitaa 13
4.2 Ukusanyaji wa Mapato 13
4.3 Matumizi ya fedha 13
4.4 Mapendekezo 14
SURA YA TANO **16**
5.1 Haki ya uhuru wa mawazo 16
5.2 Mapendekezo 16
5.3 Hitimisho 17

SURA YA 1

1.1 UTANGULIZI

Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, ni katiba iliyotungwa mwaka 1977. Katiba hii inaielezea Tanzania kama nchi ya kidemokrasia, inayofuata misingi na haki za binadamu na siasa yake ni ya vyama vingi. Katiba ni sheria mama ya nchi inayowawezesha wananchi kujitambua kama taifa na ya kiutawala inayoelezea mgawanyo wa madaraka na majukumu ya vyombo mbalimbali vya dola.

Ibara ya 6 ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano inatoa maana ya neno "Serikali" ambayo ni Serikali ya Jamhuri ya Muungano, Serikali ya Mapinduzi Zanzibar, Serikali za Mitaa na mtu yoyote anayefanya kazi kwa niaba ya serikali.

Pamoja na kwamba Serikali za Mitaa zinatambulika na Katiba ya Jamhuri ya Muungano kama inavyoeleza muundo na kazi za serikali hii katika ibara ya 145 na 146 ya katiba ya Jamhuri ya Muungano, bado muundo na utekelezaji wa serikali hii si huru kama zilivyo serikali nyingine hususani Serikali Kuu (ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania) na hatimaye kushindwa kufanya kazi kwa ufanisi zaidi.

Kwa uzoefu tulionao na baada ya kusoma kwa makini katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania (1977) na Sheria za Serikali za Mitaa (1982 toleo la mwaka 2002) tumegundua ya kwamba zipo changamoto na matatizo ya dhahiri yanayofifisha ufanisi wa Serikali za Mitaa. Hii ni pamoja na utata wa kimuundo, kuingiliwa kimaamuzi, uwalakini kwenye mipango shirikishi na kutokuwa huru kwenye Mapato na Matumizi ya Rasilimali.

Chapisho hili basi limeandaliwa kuainisha mapungufu yaliyomo katika katiba ya sasa yanayominya uhuru wa Serikali za Mitaa katika utendaji wa kazi zake na kutoa mapendekezo yatakayochangia kwenye mjadala wa mchakato wa upatikanaji wa katiba mpya.

Hili ni toleo la kwanza la uchambuzi uliofanywa kuainisha mapungufu yaliyomo katika katiba ya sasa katika ngazi ya Serikali za Mitaa na kutoa mapendekezo yatakayochangia kuibua mjadala ndani ya mchakato na hatimae upatikanaji wa katiba mpya itakayokidhi uhuru na ufanisi wa Serikali za Mitaa. Lugha iliyotumika kwenye kitabu hiki ni rahisi kumwezesha mtumiaji yeyote kuelewa. Hivyo, ni matumaini yetu kuwa kitabu hiki kitawafikia watu wengi na kuwapa ufahamu mkubwa utakaopelekea kushiriki kikamilifu katika ukusanyaji, utoaji wa maoni na mapendekezo ya katiba mpya tuitakayo ifikapo mwaka 2014.

SURA YA 2

2.0 UWEPO NA MUUNDO WA SERIKALI ZA MITAA

2.1 Uwepo wa serikali za mitaa

Moja ya maaumzi ya muhimu sana katika kuandaa katiba, ni aina na muundo wa serikali. Muundo wa serikali au taifa lolote unatafsiriwa au kuoneshwa na mamlaka ya serikali na bunge ikiwemo uhusiano uliopo baina yao. Muundo huu ndiyo unaonyesha chombo kipi chenye mamlaka juu ya jambo fulani na rasilimali za taifa. Muundo wa Ugatuzi (devolution) hutoa fursa ya kugawana madaraka baina ya Serikali Kuu na Serikali za Mitaa. Muundo wa Serikali iliyogatuliwa (devolved) huwa na mamlaka zaidi yaliyo huru kuliko Serikali za Mitaa za kawaida.

Kwa mujibu wa ibara ya 6 ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya mwaka 1977, Serikali maana yake ni pamoja na serikali ya Jamhuri ya Muungano, Serikali ya Mapinduzi Zanzibar, Serikali za Mitaa na pia mtu anayetekeleza madaraka au mamlaka yoyote kwa niaba ya serikali yoyote. Kwa mantiki hiyo basi katika utendaji wa shughuli za kiserikali Tanzania ina serikali za ngazi mbili; yaani serikali kuu (ya Jamhuri ya muungano wa Tanzania) na serikali za mitaa.

Kwa mujibu wa ibara ya 151(1), kifungu kidogo cha kwanza cha Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, Serikali za Mitaa maana yake ni vyombo vya kiserikali vilivyoundwa kwa mujibu wa ibara ya 145 ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa madhumuni ya kutekeleza madaraka ya umma.

Sheria ya Serikali za mitaa iliundwa mwaka 1982 na badae kuanza kutumika rasmi mwaka 1984 baada ya sheria ya madaraka mikoani ya mwaka 1972 kuonekana kuwa na ufanisi mdogo. Serikali za mitaa zinapata uhalali wake kupitia sura ya nane ya katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania Ibara ya 145(1) kifungu cha kwanza kinachosema kwamba kutakuwa na vyombo vya Serikali za Mitaa katika kila mkoa, wilaya, mji na kijiji, katika Jamhuri ya Muungano, ambavyo vitakuwa vya aina na majina yatakayowekwa na sheria iliyotungwa na bunge au baraza la wawakilishi.

Madhumuni ya kuwepo kwa Serikali za Mitaa ni kupeleka madaraka kwa wananchi.

Mara nyingi, viongozi wa Serikali za Mitaa hawawashirikishi wananchi katika mipango na shughuli za utekelezaji wa maendeleo katika sehemu zao. Ibara hii (146 (1)) iboreshwe kwa kuzitaka Serikali za Mitaa zifanye hivyo. Kwamba ni lazima viongozi wawashirikishe wananchi. Kiwepo kifungu cha wananchi kuwa na mamlaka ya kuwawajibisha watendaji haswa pale watendaji hawa wanaposhindwa kuwashirikisha wananchi. Kwahiyo vyombo vya Serikali za Mitaa vitakuwa na haki na mamlaka ya kushirikisha wananchi katika mipango na shughuli za utekelezaji wa maendeleo katika sehemu zao na nchini kote kwa jumla.

Kwa mujibu wa Ibara ya 146(2) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, serikali za mitaa zitakuwa na majukumu ya fuatayo:

1. Kutekeleza kazi za Serikali za Mitaa katika eneo lake
2. Kuhakikisha utekelezaji wa sheria na ulinzi wa wananchi
3. Kuimarisha demokrasia katika eneo lake na kuitumia demokrasia kuharakisha maendeleo ya wananchi.

2.2 Muundo wa serikali za mitaa

Muundo wa Serikali za Mitaa umeainishwa katika sehemu ya tatu ya Sheria za Serikali za Mitaa ya 7 na 8 ya mwaka 1982. Sheria hizi zimeainisha kwamba, Serikali za Mitaa zinaundwa na Halmashauri ya Wilaya, Mamlaka za Miji na Vyombo vya Serikali za Vijiji. Katika muundo huu wa serikali za mitaa, baadhi ya vyombo vinavyounda serikali hii vinaongozwa na wenyeviti wanaochaguliwa miongoni mwa wanajamii wa eneo husika mfano Wenyeviti wa Vitongoji na Vijiji.

Ila ikumbukwe kwamba kwa sehemu kubwa Rais anayo madaraka ya kuteua watendaji wakuu katika Serikali Kuu. Mfano Rais ana mamlaka ya kuwateua Wakuu wa Wilaya, Wakuu wa Mikoa kama ilivyoainishwa katika ibara ya 61(2) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, Makatibu Tawala wa Wilaya na Mikoa.

Kwa mantiki hiyo basi, mamlaka haya makubwa aliyonayo Rais yanaminya uhuru wa Serikali za Mitaa katika utendaji wake wa kazi. Hii ni kwa sababu serikali hizi za mitaa kama ilivyo kwa watumishi wengine wa serikali,inafanya shughuli zake kwa niaba ya serikali na kwa amri na maagizo yatakayothibitishwa kwa namna itakavyoelezwa katika kanuni zilizowekwa na Rais kama ilivyoelezwa kwenye ibara ya 35(1) na (2) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania. Pia ibara ya 35(2) na 36(4) inampa Rais mamlaka ya kuteua na kuwawajibisha watendaji wa serikali.

Kutokana na mamlaka aliyopewa Rais kwenye ibara ya 35(1), (2) na 36(4) kuna uwezekano mkubwa kwa viongozi ambao kimsingi ni wateule wa Rais kufanya kazi kwa malengo ya kukidhi matakwa ya Rais na si kwa ajili ya wananchi.

Ili kuepuka mapungufu hayo, Rais asiwe na mamlaka ya kuwateua na kuwawajibisha watendaji katika serikali za mitaa, badala yake wawe wanachaguliwa na wananchi katika mikoa na wilaya husika. Hii itasaidia kuondoa ukiritimba katika utendaji kazi wa serikali za mitaa na kuongeza ufanisi kwani watendaji katika serikali za mitaa watafanya kazi kwa moyo kutokana na uzoefu wa maeneo hayo na ufahamu wa matakwa ya wadau kwa kuwa ni makazi yao ya muda mrefu.

Serikali za mitaa ziwe na muundo wake wa uongozi na utendaji tofauti na serikali kuu. Ikiwezekana kuwe hata na mwakilishi kutoka katika serikali za mitaa bungeni kama ilivyo kwa wabunge katika serikali za mitaa wanapokuwa wajumbe wa baraza la madiwani. Hii itasaidia kuboresha utendaji kazi wa serikali za mitaa kwa faida ya umma na kuboresha mahusiano ya kikazi baina ya serikali kuu (ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania) na serikali za mitaa.

2.3 Muundo wa Serikali za Mitaa katika Katiba za nchi nyingine

Nchi mbalimbali zimeandaa katiba ambayo imeweka majukumu na kutoa madaraka zaidi kwa Serikali za Mitaa. Mfano mzuri ni Katiba ya Kenya ya mwaka 2011 ambapo ibara ya 6 inasema serikali itakuwa na ngazi kuu mbili yaani Serikali Kuu na Serikali za Mitaa. Ibara ya 174 ya katiba ya Kenya inazungumzia kwa ufasaha zaidi juu ya umuhimu wa ugatuzi (devolution) wa Madaraka kutoka Serikali Kuu hadi Serikali za Mitaa ukilenga kutekeleza na kuimarisha mambo yafuatayo:

a) Kuimarisha demokrasia

b) Kuwapa wananchi madaraka zaidi ya kujitawala na kujiamulia mambo yao wenyewe kwa manufaa ya eneo lao

c) Kuwapa wananchi mamlaka zaidi ya kujitawala wenyewe (self-governance), ushirikishwaji na kudumisha demokrasia

d) Kutambua haki ya jamii ya kusimamia mambo yao wenyewe

e) Kulinda haki za watu wachache (minorities)

f) Kuimarisha uwiano katika kutumia rasilimali

g) Kuimarisha utoaji wa huduma za jamii katika ngazi ya chini

h) Kuimarisha dhana ya kusimamiana (checks and balance) na mgawanyo wa madaraka (separation of powers)

i) Kuimarisha dhana ya usawa wa kijinsia katika ngazi za chini.

2.4 Mapendekezo:

Wakati tukiandaa Katiba mpya tunapaswa tuangalie namna ya kujifunza kutoka Katiba ya Kenya hasa mambo yaliyomo katika ibara ya 6 na ya 174. Umuhimu wa kuwa na Katiba yenye serikali ya ngazi mbili yaani Serikali Kuu (central Government) na Serikali za Mitaa (local government) zenye uhuru wa madaraka na maamuzi.

SURA YA 3

3.1 MAJUKUMU YA SERIKALI ZA MITAA

Ibara ya 6 na ya 151 ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania inatoa maana ya neno "Serikali" na kutambua uwepo wa Serikali za Mitaa kimuundo na kimajukumu.

Katiba inaeleza madhumuni ya kuwepo kwa Serikali za Mitaa kuwa ni kupeleka madaraka kwa wananchi. (ibara ya 146). Msingi wa azma ya kupeleka madaraka kwa wananchi ni kukidhi haja ya kikatiba ya ibara ya 8 inayosema:

> *"Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ni nchi inayofuata misingi ya demokrasia na haki ya kijamii, na kwa hiyo (a) wananchi ndio msingi wa mamlaka yote na serikali itapata madaraka na mamlaka yake yote kutoka kwa wananchi na kwa mujibu wa katiba hii; (b) lengo kuu la serikali litakuwa ustawi wa wananchi (c) serikali itawajibika kwa wananchi na (d) wananchi watashiriki katika shughuli za serikali yao kwa mujibu wa masharti ya katiba hii"*

Pamoja na katiba kueleleza muundo na kazi za serikali za mitaa (ibara ya 145 na 146) na nguvu ya wananchi kufafanuliwa vema (ibara ya 8), serikali hizi zimebaki na uhuru finyu wa kujiamulia na kutekeleza mambo yake ukilinganisha na serikali nyingine na hatimaye kushindwa kufanya kazi kwa ufanisi zaidi.

Kwa mujibu wa ibara ya 146(2) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania serikali za mitaa zitakuwa na majukumu yafuatayo:

1. Kutekeleza kazi za serikali za mitaa katika eneo lake
2. Kuhakikisha utekelezaji wa sheria na ulinzi wa wananchi
3. Kuimarisha demokrasia katika eneo lake na kuitumia demokrasia kuharakisha maendeleo ya wananchi.

Majukumu mengine ya Serikali za Mitaa kwa mujibu wa sheria ni kama ifuatavyo:

4. Kudumisha amani, usalama na utulivu katika maeneo ya Mamlaka ya Serikali za Mitaa,
5. Kutoa huduma bora za kijamii na kiuchumi kwa wakazi wake,

6. Kutekeleza shughuli za maendeleo yanayolenga katika kuboresha, huduma za kijamii na kiuchumi katika maeneo ya Mamlaka ya Serikali za Mitaa,

7. Kupanga mipango ya maendeleo endelevu katika Mamlaka ya Serikali za Mitaa kwa kuzingatia sera za kitaifa zinazozingatia mipango ya maendeleo vijijini na mijini,

8. Kuchukua hatua madhubuti za kulinda na kuendeleza hifadhi ya mazingira katika Mamlaka za Serikali za Mitaa,

9. Kuendeleza sera ya serikali ya upelekaji wa madaraka kwa umma yanayohusu maeneo ya siasa, fedha na utawala katika maeneo ya Mamlaka za Serikali za Mitaa,

10. Kuimarisha ushiriki wa wananchi kwa lengo la kuimarisha demokrasia katika maeneo ya Mamlaka ya Serikali za Mitaa,

11. Kubuni vyanzo vipya vya mapato na kuimarisha vilivyopo katika maeneo ya Mamlaka ya Serikali za Mitaa.

Hapa tunachambua nafasi na mamlaka ya serikali za mitaa na kueleza mapungufu ya kiutekelezaji kwenye maeneo ya maamuzi, kuweka mipango, kutekeleza majukumu na kufanya tathmini au kupima mafanikio.

3.2 Ushiriki wa Wananchi katika Kutoa Maamuzi

Kutokana na changamoto mbalimbali zinazokabili utendaji wa Mamlaka za Serikali za Mitaa, Katiba itoe mwongozo juu ya namna wananchi watakavyoshiriki katika maamuzi na pia katika shughuli za maendeleo, uchumi wa nchi, huduma za jamii na maisha yao kwa ujumla. Hii itawezesha kuziimarisha na kuziwezesha kutoa huduma bora kwa wananchi katika ngazi za chini. Katiba itoe mwongozo juu ya kuanzishwa na kutekelezwa kwa Mpango wa Uboreshaji wa Mfumo wa Serikali za Mitaa ulioanza mwaka 1998 ambao ulilenga katika kupeleka madaraka kwa wananchi. Katiba ilenge katika kutekeleza dhana ya Upelekaji wa Madaraka kwa wananchi kama ilivyoelezwa kwa kina zaidi katika Sera ya Uboreshaji wa Mfumo wa Serikali za Mitaa ya mwaka 1998. Katika Sera hii, Mamlaka ya Serikali za Mitaa zinapewa uhuru wa kufanya maamuzi mbalimbali yahusuyo utoaji wa huduma kwa wananchi walio katika Mamlaka zao.

3.3 Nadharia ya Kupeleka Madaraka kwa Wananchi

Kwa ujumla hapa Tanzania kumekuwepo na juhudi mbalimbali za kupeleka madaraka kwa wananchi. Juhudi hizo ni kama vile madaraka mikoani na maboresho ya serikali za mitaa. Hata hivyo, kuna udhaifu katika aina

hii ya uwezeshaji kwani mara nyingi kinachotokea ni mategemeo kuwa serikali itawawezesha wananchi. Lakini imekuwa ikichukua muda mrefu kwa Serikali Kuu kupunguza mamlaka yake kirahisi. Mara nyingi badala ya mamlaka zaidi kupelekwa kwa wananchi, kinachotokea huwa ni Serikali Kuu kutaka kuongeza udhibiti.

Pamoja kuwepo kwa sheria zingine, Katiba inatakiwa iangalie kwa ufasaha dhana hii ya kupeleka madaraka kwa wananchi kupitia Serikali za Mitaa. Tafiti nyingi zinaonyesha kuwa wakati huu ambapo serikali imejitoa katika uendeshaji wa moja kwa moja wa uchumi, kinachotokea ni uwezeshaji wa aina fulani pale ambapo serikali inaingia ubia au kuruhusu asasi za kiraia kujihusisha na maeneo kama utunzaji wa mazingira, ulinzi na usalama, mapambano dhidi ya rushwa, utoaji wa huduma za jamii, nk.

3.4 Maamuzi katika ngazi ya Serikali za Mitaa

Moja kati ya shughuli kuu za Serikali za Mitaa ni kuimarisha demokrasia katika eneo lake na kutumia demokrasia kuharakisha maendeleo ya wananchi (ibara 146).

Hata hivyo kwa mujibu wa sheria ya Serikali za Mitaa (toleo la 2000) ,maamuzi ya kanuni na miongozo ya uendeshaji wake yanategemea kibali cha waziri anayehusika na Serikali za Mitaa. Hii ni ishara kwamba halmashauri zetu haziwezi kusonga mbele kimaamuzi bila kibali cha waziri ambae kimsingi ni mtumishi wa serikali kuu (ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania).

Wakati Halmashauri za Wilaya, Manispaa na Miji zikipewa nafasi finyu ya kujiamulia mambo yao, wananchi walio ndani ya halmashauri hawana sheria inayowasaidia kuwabana viongozi na watendaji wao kuwajibika moja kwa moja kwa wananchi hasa wanapokuwa wamefanya maamuzi ambayo sio kipaumbele cha wananchi.

Kipindi hiki tunapoandika katiba mpya kuna haja ya kufikiria uhuru na kujitegemea kwa Halmashauri za Wilaya, Miji, Manispaa na Vijiji. Mjadala unafaa kujielekeza kwenye utafutaji wa njia mbadala ya kufanya serikali kuu kuwa mshirika mwenza wa serikali za mitaa ili kufanya kazi kwa pamoja ki-ushirikiano zaidi badala ya serikali kuu (ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania) kuwa mwongozaji wa maamuzi ya serikali za mitaa.

Kutokana na uzoefu wa serikali kupata hasara kupitia mikataba mibovu serikali inayoingia na wawekezaji, ingefaa mikataba yote inayoingiwa baina ya serikali na wawekezaji ijadiliwe na kuridhiwa na bunge na viongozi wa Serikali za Mitaa katika maeneo ambayo miradi hiyo itatekelezwa. Hii itaisadia serikali kuingia katika mikataba ambayo itakuwa na manufaa kwa umma kwani Serikali za Mitaa ambazo ndizo zinazofanya kazi moja kwa moja katika jamii zitashirikishwa katika kutoa maamuzi.

3.5 Kuweka Mipango na Utekelezaji wa Majukumu

Katika zama hizi za kidemokrasia, mtindo mzuri wa kuongoza watu ni kuwashirikisha katika mipango na utekelezaji wa majukumu ya umma. Katika jamii ambazo zimeonesha kufanikiwa kimaendeleo, pana ushahidi wa kutosha kwamba mchango wa kila mwananchi ama kupitia vikundi vyao umeonekana hasa pale waliposhirikishwa kwenye kupanga na kutekeleza.

Hili litawezekana tu pale ambapo 'vyombo vya serikali za mitaa vitakuwa na haki na mamlaka ya kuwashirikisha wananchi katika mipango na shughuli za utekelezaji wa maendeleo katika sehemu zao na nchini kote' (ibara ya 146) .

Pamoja na ubunifu wa serikali kuwa na sera iliyopelekea Mchakato wa Kuibua Fursa na Vikwazo kwa Maendeleo (O&OD), hapajawekwa sheria inayowabana wanamipango na viongozi kuwajibika endapo vijiji na mitaa hawakushirikishwa kwenye zoezi la kuweka mipango kwa kukubaliana vipaumbele.

Uzoefu unaonesha pia kwamba pamoja za zoezi la O&OD kuanzia ngazi ya chini na bajeti za awali kuwekwa na Halmashauri za Wilaya, Manisapaa na Miji, Serikali Kuu bado inahodhi maamuzi ya shughuli zipi zifanyike. Hii imepelekea kila mara halmashauri zetu kujikita kwenye miradi ambayo si kipaumbele cha wananchi ilimradi tu kwamba wapate pesa kuendesha halmashauri. Kinadharia bado kuna ushiriki finyu wa wananchi katika kuandaa mipango.

Katiba mpya iweke utaratibu utakaowalazimisha viongozi wa Serikali za Mitaa na Serikali Kuu (ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania) kuheshimu maamuzi ya vikao halali vya Serikali za Mitaa vilivyoainisha vipaumbele vya wananchi, na hivyo ndivyo vitengewe fedha/rasilimali na si kuwabadilishia. Pamoja na hilo, Katiba mpya iweke misingi ya uwajibikaji wa viongozi kwa wananchi ikiwemo ulazima wa kuwashirikisha kwenye kupanga na kutekeleza shughuli za Serikali za Mitaa.

3.6 Kupima Mafanikio

Ni utamaduni wa kawaida kuona kwamba kama watu walifanya maamuzi ya pamoja, wakashirikiana kutekeleza inapendeza na tena ni muhimu watu hao wakawa pamoja kwenye kutathmini na kupima mafanikio. Jambo hili likifanyika kwa dhati na kwa moyo mweupe huepusha minong'ono na huifanya mamlaka husika kuaminika zaidi kwa wananchi na kuwavutia wajitolee nguvu na rasilimali zao tena kwenye mipango ya badae.

Moja ya misingi ya demokrasia hasa ngazi ya jamii ni ushiriki wa wananchi kwenye mchakato mzima wa maendeleo ikiwemo hatua ya kufuatilia na kutathmini mafanikio. Madhumuni ya kuwepo kwa Serikali za Mitaa ni kupeleka madaraka kwa wananchi. Kwahiyo vyombo vya serikali za mitaa vitakuwa na haki na mamlaka ya kushirikisha wananchi katika mipango na shughuli za utekelezaji wa maendeleo katika sehemu zao na nchini kote kwa jumla kama ilivyoelezwa katika ibara ya 146 (1) ya Katiba ya Jamuhuri ya Muungano wa Tanzania.

Eneo hili limekuwa likipuuzwa mara nyingi kwa sababu ya mianya iliachwa ndani ya katiba iliyopo kwani katiba inaonesha namna ya kufanya maamuzi ngazi ya halmashauri kwenye Mikutano Mikuu ya Kijiji bila kuonesha kuwa wananchi wanapata muda upi kuhoji matunda ya ushiriki wao kwenye hatua zote za awali.

Mapendekezo yetu ni kwamba wakati mjadala wa katiba mpya unaendelea, tuweze kujikita kuweka mfumo ambao utawaleta viongozi karibu na wananchi ili waweze kujisikia kuwajibika hata hatua za mwisho za ufanisi au kushindikana kwa miradi ya umma.

SURA YA 4

4.1 Ukusanyaji wa Mapato na Matumizi ya Serikali za Mitaa

Kwa mujibu wa katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ibara ya 145 (2) bunge au baraza la wawakilishi, kadri itakavyokuwa, litatunga sheria itakayofafanua utaratibu wa kuanzisha vyombo vya Serikali za Mitaa, miundo na wajumbe wake, njia za mapato na utaratibu wa utekelezaji wa shughuli za vyombo hivyo.

4.2 Ukusanyaji wa Mapato

Sheria ya Fedha ya Serikali za Mitaa ya mwaka 1982 (The Local Government Finances Act, 1982) imeainisha vyanzo vya mapato kwenye Halmashauri za Wilaya Na Vijiji.

Serikali za Mitaa zinapata mapato yake kutoka kwenye vyanzo mbalimbali. Vyanzo hivi ni pamoja na fedha zitokanazo na biashara, viwanda, huduma, ada ya leseni, ushuru, vibali, nk. Baadhi ya makusanyo ya mapato katika Serikali za Mitaa yanafanywa na taasisi za Serikali Kuu (ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania).

4.3 Matumizi ya Fedha

Pamoja na kwamba fedha hizi zinakusanywa kutoka kwenye Serikali za Mitaa, matumizi yake yanaamuliwa na Serikali Kuu (ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania). Makusanyo ya serikali za mitaa hubaki serikali za mitaa isipokuwa makusanyo ya kodi ya ardhi. Makusanyo ya kodi ya ardhi yanayokusanywa na serikali za mitaa hugawanywa na Serikali kuu. Katika mgao huo Serikali kuu hupata (70%) inayopelekwa hazina kuu na matumizi yake kuamuliwa na Serikali Kuu (ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania), wakati Serikali za Mitaa hupata 30%. Waziri anayehusika na Serikali za Mitaa baada ya kushauriana na wadau wengine anaweza kuamua mgawanyo wa vyanzo vya mapato kwenye ngazi tofauti za halmashauri. Hii ni kwa mujibu wa sheria ya Fedha ya Serikali za Mitaa ya mwaka 1982.

Serikali za Mitaa hazina uhuru wa kujiamulia matumizi ya makusanyo yanayopatikina katika maeneo yao, badala yake ni lazima wapate idhini ya waziri ambae anatoka Serikali Kuu (ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania).

Kwa upande mwingine nchi zingine kama Kenya Katiba yao (ibara ya 209 na 210) imeweka mgawanyo wa madaraka ya kukusanya mapato

na kodi kati ya Serikali Kuu na Serikali za Mitaa. Ibara ya 202 na 203 ya Katiba ya Kenya inatoa mwongozo wa namna ya kugawa mapato kati ya Serikali mbili yaani Serikali kuu na Serikali za Mitaa. Ibara ya 187 na 176 zinatoa mwanya na nafasi kwa serikali kuu kupeleka baadhi ya majukumu yake (Serikali kuu) kwenda Serikali za Mitaa. Ibara ya 204 inatoa fursa ya mgawanyo sawa wa mapato na rasilimali kwa maeneo yaliyoachwa nyuma kiuchumi (marginalized).

Ardhi na Uhifadhi wa Mazingira

Serikali za Mitaa zina nafasi kubwa sana katika usimamizi wa Ardhi na Uhifadhi wa Mazingira. Ingawa Sheria za nchi zimetoa fursa na majukumu ya Serikali za Mitaa katika usimamizi wa Ardhi na Uhifadhi wa Mazingira, lakini Katiba ya sasa haijasema chochote katika masuala haya muhimu kwa maisha ya binadamu. Katiba za nchi nyingine kama Kenya zimeweka bayana nafasi za Serikali kuu na Serikali za Mitaa katika usimamizi wa Ardhi na Uhifadhi wa Mazingira.Hii inaonyeshwa katika ibara ya 69 na 70.

4.4 Mapendekezo;

- Serikali za Mitaa zisiingiliwe na Serikali Kuu (ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania) na ziwe na uhuru kamili wa kujiamulia mapato na matumizi yake ikiwemo wajibu wa kuchangia hazina ya Serikali Kuu (ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania).

- Sehemu kubwa ya mapato yatokanayo na makusanyo kwenye Serikali za Mitaa yatumike katika eneo husika.
- Ziwepo mamlaka/taasisi katika Serikali za Mitaa ambazo zitakuwa na jukumu la kukusanya mapato katika halmashauri.
- Serikali za Mitaa ziwe na vyanzo vyake vya mapato kwa ajili ya halmashauri husika na kuwa na uwezo wa kuandika bajeti ya halmashauri yake yenyewe na si kutegemea mwongozo wa bajeti kutoka serikali kuu (ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania) na sehemu ya mapato yake kupelekwa hazina kama ilivyo kwa sasa.
- Wakati tukiandaa katiba mpya tunapaswa tuangalie namna ya kujifunza kutoka Katiba za nchi zingine mfano katiba ya Kenya hasa mambo yaliyomo katika ibara ya 202 (kugawana mapato kwa haki na usawa-equitable sharing of revenue), 203 (masuala muhimu ya kuzingatia katika mgawanyo wa mapato ya Taifa mfano maslahi ya Taifa), 209 (mamlaka ya kutoza Kodi ya Mapato itafanywa na Serikali kuu tu) na ibara ya 210 (mamlaka ya kutoza kodi au ushuru yatokane na Sheria kuu-Parent Act).
- Umuhimu wa kuwa na katiba yenye Serikali mbili huru yaani Serikali kuu (central Government) na Serikali za Mitaa (local government) zenye uhuru wa madaraka na maamuzi.
- Katiba mpya iangalie mfano wa nchi zingine kama Kenya kwa kuweka bayana nafasi za serikali kuu na serikali za mitaa katika usimamizi wa ardhi na uhifadhi wa mazingira

SURA YA 5

5.1 Haki ya Uhuru wa Mawazo

Kwa mujibu wa Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ibara ya 18 (a-d), kila mtu anao uhuru wa kuwa na maoni na kueleza fikra zake, kutafuta, kupokea na kutoa habari bila ya kujali mipaka ya nchi, kufanya mawasiliano na haki ya kutoingiliwa katika mawasiliano yake na pia kupewa taarifa wakati wowote kuhusu matukio mbalimbali muhimu kwa maisha na shughuli za wananchi na pia kuhusu masuala muhimu kwa jamii.

Hata hivyo haki hii imekuwa ikikiukwa katika serikali za mitaa kutokana na kutokuwepo kwa Sheria ya Uhuru wa Habari. Ni katika sheria ya uhuru wa habari haki hii inaweza kupatikana ili aina ya habari zinazotakiwa kupatikana kwa umma ziainishwe na pia hatua zitakazochukuliwa kwa kiongozi ambaye atashindwa kutekeleza sheria hii.

5.2 Mapendekezo

- Katiba mpya itangaze ulazima wa kuundwa sheria ya uhuru wa kupata habari (FOI)
- Viongozi katika serikali za mitaa wawekewe utaratibu wa kikatiba wa kuwawajibisha kutoa taarifa kwa wananchi pale wanapotakiwa ili kuimarisha suala la uwazi na uwajibikaji wa viongozi kwa wananchi
- Kutekeleza ibara ya 8 (1) (a) ya katiba ya sasa ambayo inamtambua mwananchi kama msingi wa mamlaka yote, na kwamba serikali itapata madaraka na mamlaka yake yote kutoka kwa wananchi. Utekelezaji wa ibara hii unarahisisha utekelezaji wa ibara ya 18 ya katiba ya sasa.

5.3 HITIMISHO

Kitabu hiki cha Mwongozo wa Katiba Kuhusu Ufanisi wa Serikali za Mitaa Tanzania ni muhimu sana kwa mjadala huu unaoendelea wa kuandika katiba mpya nchini Tanzania kwani kitawasaidia wananchi kujadili kwa undani na upana zaidi maudhui kuhusu serikali za mitaa na namna ya kuziboresha, kitabu hiki pia kitakuwa ni mchango wetu katika kuimarisha serikali za mitaa nchini Tanzania baada ya kuendesha mpango wa maboresho ya serikali za mitaa toka mwaka 1998-2012 (LGRP I na LGRP II). Pamoja na mafanikio yake mpango wa maboresho ya serikali za mitaa umekuwa na changamoto nyingi ambapo nyingine zilihitaji mabadiliko ya vifungu vya katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania 1977.

Fursa ya kuandika katiba mpya imetupa nafasi ya kuingiza vipengele kuhusu serikali za mitaa kwa ukamilifu wake. Hivyo basi ni ushauri wetu kama wandaaji wa kitabu hiki kuwa ni kitabu mahususi na maalum kuhusiana na serikali za mitaa tu kwahiyo kitumike kama rejea kwenye mjadala wa katiba mpya. Tumejitahidi sana kukifanya kuwa kitabu rahisi kwa wasomaji wetu na tunatarajia mwananchi yeyote atakayekipata kitabu hiki atakitumia kuboresha mjadala wa katiba mpya ili uwe wenye mantiki zaidi na hoja zenye mashiko zilizofanyiwa utafiti jadidi.

policy forum

Kitalu 14, Barabara Sembeti, Kandoni mwa Barabara ya Bagamoyo ya zamani, Mikocheni B,
S.L.P 38486, Dar es Salaam, Simu: +255 22 2780200, 782317434 Tovuti: www.policyforum.or.tz